

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»

(назва дисципліни)

на тему: «Забезпечення доказів»

Студента (ки) Середа Є.С.

групи ІН35-9-22- Б1П(4,0д)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ.	7
1.1. Поняття та правова природа забезпечення доказів.....	7
1.2. Мета та підстави застосування.....	11
РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	17
2.1. Суб'єкти та процесуальні умови подання заяви.....	17
2.2. Розгляд заяви судом і виконання ухвали.....	23
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	28
3.1. Судова практика і типові проблеми.....	28
3.2. Шляхи удосконалення правового регулювання.....	33
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

Ефективність господарського судочинства безпосередньо залежить від якості доказової бази, оскільки саме докази є підґрунтям для встановлення обставин справи та ухвалення законного й обґрунтованого рішення. У господарських спорах ризики втрати або ускладнення отримання доказів є підвищеними через динамічність економічного обороту, швидку зміну фактичних обставин, рух документів і активів, а також через поширення електронних носіїв інформації та можливість оперативного знищення чи модифікації даних. За таких умов інститут забезпечення доказів набуває особливого значення як процесуальна гарантія реального, а не формального судового захисту: він покликаний запобігти ситуаціям, коли сторона об'єктивно позбавляється можливості довести свою позицію через втрату засобу доказування або істотне ускладнення його подання у майбутньому. Нормативну основу цього інституту в господарському процесі становлять приписи Господарського процесуального кодексу України, які визначають підстави, способи та порядок забезпечення доказів, а також можливість звернення із відповідною заявою як до подання позову, так і після його подання.

Актуальність теми також зумовлена тим, що забезпечення доказів перебуває на стику двох ключових вимог сучасного процесу: з одного боку, змагальності та обов'язку сторін доводити обставини, на які вони посилаються, а з іншого, обов'язку суду гарантувати справедливий розгляд і не допустити нівелювання права на судовий захист через недоступність доказів. У практичному вимірі забезпечення доказів виконує превентивну функцію, спрямовану на збереження інформаційної основи спору, забезпечення можливості подальшої процесуальної перевірки доказів і підтримання балансу процесуальних можливостей сторін. Саме тому значення інституту забезпечення доказів розкривається не лише через формальну наявність норми, а через її здатність працювати як механізм запобігання процесуальній нерівності та втраті ефективності судового захисту.

Стан наукової розробки проблематики свідчить про стійкий інтерес до інститутів доказування у господарському процесі та суміжних механізмів, що забезпечують формування належної доказової бази. У вітчизняній доктрині питання доказів і доказування у господарському судочинстві досліджувалися, зокрема, у монографічних працях С. В. Васильєва та Л. М. Ніколенко, у яких доказування розглядається як системний елемент процесуальної форми і як умова досягнення завдань правосуддя. Сучасні публікації також акцентують увагу на проблемних аспектах інституту доказів та доказування у господарському судочинстві, включно з питаннями процесуальної економії, допустимості доказів і меж активності суду, що створює необхідний теоретичний контекст для аналізу забезпечення доказів. Окрему вагу мають дослідження, де забезпечення доказів розглядається у взаємозв'язку з витребуванням доказів і процесуальними наслідками недобросовісної поведінки учасників справи, оскільки саме в цій площині найчастіше виникають практичні колізії та ризики зловживань.

Водночас попри нормативну визначеність базових процедур, практичне застосування інституту забезпечення доказів залишається неоднорідним. У судовій практиці виникають труднощі з оцінкою критеріїв «ризиків втрати доказу» та «утруднення подання доказів у майбутньому», із вибором адекватного способу забезпечення доказів, а також із розмежуванням забезпечення доказів від витребування доказів і від заходів забезпечення позову. Значущим джерелом для розуміння підходів до доказування та оцінки доказів у господарському процесі є узагальнення та матеріали Верховний Суд, які відображають практичні орієнтири правозастосування і дозволяють простежити тенденції тлумачення процесуальних норм у сфері доказів.

Метою цієї курсової роботи є комплексне дослідження забезпечення доказів у господарському процесі як процесуального інституту та аналіз проблем його застосування у правозастосовній практиці. Для досягнення зазначеної мети у роботі передбачається розкрити правову природу забезпечення доказів і його місце в системі доказування, визначити підстави та умови застосування,

проаналізувати процесуальний порядок подання і розгляду заяви про забезпечення доказів, охарактеризувати способи забезпечення доказів, а також узагальнити типові проблеми практики та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання й підходів правозастосування з урахуванням балансу інтересів сторін і принципу пропорційності.

Об'єктом дослідження є процесуальні правовідносини, що виникають у господарському судочинстві у зв'язку з доказуванням та використанням процесуальних засобів збереження доказової інформації.

Предметом дослідження є норми господарського процесуального законодавства, доктринальні підходи та судова практика щодо забезпечення доказів у господарському процесі.

Методологічну основу становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, які забезпечують аналіз нормативних приписів, їх системне тлумачення та співвіднесення правової конструкції з практикою її застосування.

Наукова новизна курсової роботи полягає в тому, що інститут забезпечення доказів у господарському процесі розглянуто комплексно як самостійну процесуальну гарантію ефективного судового захисту, а не як допоміжний механізм збору доказової інформації. У роботі уточнено зміст і межі застосування забезпечення доказів крізь призму критеріїв обґрунтованості ризику втрати доказу або істотного ускладнення його подання в майбутньому, а також акцентовано на розмежуванні забезпечення доказів із витребуванням доказів і забезпеченням позову за їх правовою природою, метою та процесуальними наслідками. Окремо обґрунтовано підхід до оцінки пропорційності способу забезпечення доказів, що дає змогу мінімізувати ризики процесуальних зловживань та необґрунтованого втручання у сферу прав і законних інтересів інших осіб.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що сформульовані у роботі висновки можуть бути використані при підготовці заяв про забезпечення доказів у господарському судочинстві, зокрема для належного обґрунтування ризиків втрати доказів, вибору адекватного способу забезпечення та визначення

обсягу процесуального втручання, достатнього для досягнення мети заявника. Матеріали роботи можуть слугувати орієнтиром для правильного формування доказової позиції сторін у спорах, де доказова інформація є нестійкою, а також бути корисними для узагальнення підходів судової практики до застосування цього інституту з урахуванням принципів змагальності, процесуальної економії та балансу інтересів учасників справи.

Структура роботи зумовлена метою та логікою дослідження й охоплює вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел, у яких послідовно розкриваються теоретичні засади інституту, процедура його застосування та проблеми практичної реалізації з визначенням перспектив удосконалення.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ.

1.1. Поняття та правова природа забезпечення доказів

У господарському судочинстві доказування має не лише пізнавальне, а й гарантійне значення, оскільки саме через належні та допустимі докази суд встановлює юридично значущі обставини спору. Законодавець виходить із того, що справедливість судового розгляду залежить від реальної можливості сторін представити доказовий матеріал і забезпечити його дослідження судом у межах процесуальних правил. Такий підхід узгоджується з європейськими стандартами доступу до правосуддя та справедливого суду, що передбачають розгляд спору незалежним і безстороннім судом упродовж розумного строку та за процедурою, яка дає сторонам практичну можливість відстоювати свою позицію.

Нормативна конструкція доказів у господарському процесі ґрунтується на двох взаємопов'язаних блоках. Перший визначає матеріал доказування та його джерела. Господарський процесуальний кодекс України встановлює, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення учасників справи, а також інші обставини, важливі для правильного вирішення спору, і закріплює базові засоби їх установлення. Другий блок розкриває розподіл тягара доказування та загальну модель подання доказів, відповідно до якої кожна сторона доводить ті обставини, на які посилається, а докази подаються сторонами та іншими учасниками справи; водночас суд, як загальне правило, не збирає докази з власної ініціативи, за винятком прямо визначених законом ситуацій. Саме на перетині цих положень і виникає потреба в інституті забезпечення доказів як процесуальному механізмі, що дозволяє зберегти доказову інформацію до того моменту, коли вона стане предметом повноцінного судового дослідження.

Законодавче поняття забезпечення доказів у господарському процесі впливає з приписів статті 110 Господарського процесуального кодексу України. Суд зобов'язаний забезпечити докази за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача, якщо є підстави припускати, що засіб

доказування може бути втрачений або збирання чи подання відповідних доказів згодом стане неможливим або утрудненим. Кодекс прямо допускає подання такої заяви як до подання позову, так і після відкриття провадження, а для досудового звернення встановлює спеціальні правила територіальної прив'язки та подальший обов'язок подати позов у визначений строк.[5] Отже, забезпечення доказів у нормативній моделі не зводиться до процесуальної зручності, а виступає самостійною формою судового сприяння реалізації права на доказування в умовах ризику втрати доказової інформації.

Доктринально інститут забезпечення доказів доцільно розглядати як спеціальний різновид процесуальних гарантій, що забезпечує ефективність доказування в ситуаціях, коли звичайний порядок подання доказів не здатний нейтралізувати ризик їх втрати. У науковій літературі доказування у господарському процесі традиційно визначається як діяльність суду та учасників процесу, спрямована на встановлення обставин справи через подання, дослідження та оцінку доказів у межах процесуальної форми. Такий підхід послідовно відображений у роботах Людмила Білецька, яка, аналізуючи практику та теорію господарського доказування, підкреслює діяльнісний характер доказування і його спрямованість на повне з'ясування дійсних обставин спору, а також посиляється на позицію С. В. Васильєв і Л. М. Ніколенко щодо розуміння доказування як комплексної процесуальної діяльності, у якій поєднуються ініціатива сторін і процесуальне керівництво суду. У такій системі забезпечення доказів постає як інструмент, що не підміняє тягар доказування сторони, а створює правові умови для його реального виконання, коли існують об'єктивні перешкоди для збереження або подальшого подання доказів.[10, 11]

Правова природа забезпечення доказів проявляється через його функції та межі. За своєю спрямованістю це превентивний процесуальний засіб: він застосовується не для підтвердження вже доведених обставин, а для запобігання втраті потенційно значущих даних. Водночас це не санкція й не засіб процесуального примусу, оскільки метою є не покарання учасника процесу, а охорона доказового матеріалу від знищення, зміни, розсіювання або фактичної

недоступності. Нормативний перелік способів забезпечення доказів охоплює допит свідків, призначення експертизи, витребування та огляд доказів, заборону вчиняти певні дії щодо доказів і зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів; при цьому закон залишає суду можливість застосовувати й інші способи, якщо цього потребують обставини. Така відкрита конструкція вказує на те, що забезпечення доказів є інститутом із гнучким процесуальним змістом, у якому ключовим стає не формальний перелік заходів, а їх відповідність меті збереження конкретного засобу доказування.

Для правильної кваліфікації правової природи забезпечення доказів важливо відмежувати його від суміжних процесуальних механізмів. Забезпечення доказів не є тотожним витребуванню доказів у звичайному порядку, оскільки у випадку забезпечення доказів підставою виступає ризик втрати або істотного ускладнення подання, тоді як витребування в рамках розгляду справи пов'язується насамперед із необхідністю отримати доказ, який сторона не може подати самостійно, але який може бути наданий у межах нормальної процесуальної динаміки. Забезпечення доказів також не збігається із забезпеченням позову, адже спрямоване не на гарантування виконання майбутнього рішення, а на збереження доказового матеріалу.[15] Водночас у реальній практиці ці інститути можуть зовні нагадувати один одного через подібність окремих заходів, наприклад через витребування або огляд, що підсилює потребу в чіткому обґрунтуванні заяви та виваженому підході суду до вибору заходу.

Судова практика, як правило, виходить з того, що забезпечення доказів є винятковим механізмом і застосовується лише за наявності реальних підстав для висновку про ризик втрати доказів чи ускладнення їх подання. У процесуальних документах наголошується, що необхідною умовою є наявність підстав припускати можливу втрату засобу доказування або майбутню неможливість чи утрудненість його подання, а саме забезпечення доказів спрямоване на гарантування їх збереження у зв'язку з такими обставинами. У цьому проявляється баланс між охороною права на доказування і застереженням від

зловживання: інститут не має перетворюватися на інструмент процесуального тиску чи на спосіб отримати докази без належної процесуальної потреби.

Процедурний аспект забезпечення доказів додатково розкриває його правову природу як особливого провадження в межах господарського процесу. Вимоги до заяви встановлені статтею 111 Господарського процесуального кодексу України, яка визначає її обов'язковий зміст, а також передбачає сплату судового збору і процесуальні наслідки подання заяви з порушенням установлених вимог. Розгляд заяви за статтею 112 відбувається у судовому засіданні з урахуванням спеціальних строків і можливості розгляду без повідомлення інших осіб у невідкладних випадках або коли повідомлення може унеможливити чи істотно ускладнити отримання доказів.[5] Така модель підтверджує, що забезпечення доказів має характер термінового процесуального реагування, коли швидкість і ефективність мають принципове значення для збереження інформації.

Окремої уваги потребує конструкція забезпечення доказів до подання позову. Закон допускає звернення особи, яка лише може набути статусу позивача, і зобов'язує її подати позов у визначений строк після постановлення ухвали, водночас передбачаючи скасування ухвали за відсутності подальшого позову, а також встановлюючи правило, що докази, отримані внаслідок забезпечення, не можуть бути використані в іншій справі за певних процесуальних сценаріїв. Це свідчить про те, що законодавець прагне поєднати доступність превентивного захисту доказів із процесуальними запобіжниками від використання цього механізму поза межами конкретного спору та його майбутнього предмета.

У підсумку забезпечення доказів у господарському процесі можна визначити як самостійний інститут процесуального права, спрямований на збереження та процесуальне закріплення засобів доказування за наявності ризику їх втрати або істотного ускладнення подання, який реалізується судом шляхом застосування визначених законом або обраних судом заходів у межах спеціальної процедури. Його правова природа є гарантійно-превентивною:

забезпечення доказів не замінює обов'язок сторони доводити обставини, але забезпечує реальну здійсненність цього обов'язку, підтримує змагальну модель процесу в ситуаціях інформаційної вразливості та слугує інструментом досягнення справедливого судового розгляду як у національному, так і в європейському вимірі

1.2. Мета та підстави застосування забезпечення доказів

Інститут забезпечення доказів у господарському процесі спрямований на те, щоб зберегти можливість доведення юридично значущих обставин у ситуаціях, коли звичайний порядок подання доказів не гарантує їх доступності або цілісності. У господарських спорах доказова інформація часто є динамічною: первинні документи переміщуються між підрозділами та контрагентами, електронні дані можуть бути змінені або видалені, а фактичний стан об'єкта огляду здатен швидко змінюватися під впливом господарської діяльності. Тому забезпечення доказів виконує роль процесуальної гарантії не стільки «полегшення» доказування, скільки недопущення його зриву через втрату або недоступність засобів доказування у часі.

Нормативне підґрунтя такої гарантії логічно випливає із завдання господарського судочинства, яким є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів. Це завдання не може бути реалізоване, якщо процесуальна форма допускає ситуацію, коли сторона об'єктивно позбавляється доказів або можливості їх подати, а суд вимушений вирішувати спір за неповною доказовою картиною. Саме тому Кодекс закріплює змагальність як засаду господарського судочинства і одночасно покладає на кожну сторону ризик наслідків, пов'язаних із вчиненням або невчиненням процесуальних дій, зберігаючи при цьому за судом обов'язок керувати процесом і сприяти повному з'ясуванню обставин у межах своєї компетенції. [5] У площині доказування цю модель конкретизує правило, за яким кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або

заперечень, а докази подаються сторонами у визначені строки та за встановленою процедурою.

У доктрині господарського процесу доказування традиційно розкривається як процесуальна діяльність, що охоплює подання, дослідження та оцінку доказів у межах процесуальної форми, а результатом є формування судової переконаності щодо фактичної основи рішення. Таку діяльнісну природу доказування послідовно відображено в дослідженнях, присвячених доказам і доказуванню у господарському процесі, зокрема у працях С. В. Васильєва та Л. М. Ніколенко, де наголошується на системності доказового механізму та його ключовому значенні для законності й обґрунтованості судового рішення.[10] У контексті розвитку стандартів доказування Л. Білецька підкреслює, що оцінка доказів є завершальним етапом доказової діяльності й безпосередньо впливає на формування судового рішення, а отже ефективність доказування потребує таких процесуальних інструментів, які унеможливають втрату релевантної інформації до моменту її оцінки судом.[11] Ця теза безпосередньо підтримує ідею забезпечення доказів як механізму «збереження можливості оцінювання», тобто створення умов, щоб доказ міг бути досліджений у належній процесуальній формі.

Мета забезпечення доказів у господарському процесі проявляється у двох взаємопов'язаних вимірах. Перший має гарантійний характер і полягає в охороні права на судовий захист від ризику, що спір буде вирішено без урахування суттєвих обставин лише через те, що доказ втрачено або він став недоступним. Другий має превентивний характер і спрямований на недопущення створення однією зі сторін процесуальної переваги шляхом знищення, приховування або зміни доказової інформації, у тому числі в електронному середовищі. У цьому сенсі забезпечення доказів функціонує як процесуальний «антидефіцитний» механізм: він не підміняє обов'язок сторони доводити свої вимоги і не переносить тягар доказування на суд, але створює умови, за яких сторона може реалізувати свій обов'язок доказування у ситуаціях доказової вразливості.

Підстави застосування забезпечення доказів сформульовані в Кодексі як спеціальна юридична умова, що відрізняє цей інститут від загального порядку подання або витребування доказів. Відповідно до статті 110 Господарського процесуального кодексу України суд забезпечує докази за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений або що збирання чи подання відповідних доказів згодом стане неможливим або утрудненим. Важливо, що законодавець використовує конструкцію «є підстави припускати», яка не вимагає доведення факту майбутньої втрати як достовірного, але потребує наявності обґрунтованих даних, здатних переконати суд у реальності ризику.[5, 17] Ця підстава, з одного боку, забезпечує оперативність інституту, а з іншого, створює високий рівень вимог до мотивації заяви, аби забезпечення доказів не перетворювалося на інструмент довільного отримання інформації або процесуального тиску.

Зміст підстави «може бути втрачений» охоплює як фізичну втрату доказу, так і втрату його доказового значення через зміну стану чи властивостей, що позбавляє суд можливості дослідити доказ у первісному вигляді. Для господарських спорів типовими є випадки ризику знищення або підміни первинних бухгалтерських документів, ризик розукомплектування або ремонту об'єкта, який підлягає огляду, зміни технічних характеристик товару, швидкого оновлення інформації в електронних системах, очищення логів, перезапису камер відеоспостереження, видалення листування або метаданих. Відповідні ситуації безпосередньо корелюють з тим, що Кодекс серед способів забезпечення доказів передбачає огляд доказів за їх місцезнаходженням, витребування, допит свідків, призначення експертизи, заборону вчиняти певні дії щодо доказів або зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів, залишаючи суду можливість застосувати й інші способи залежно від обставин справи.

Підстава «збирання чи подання доказів стане згодом неможливим або утрудненим» має ширший зміст і охоплює ситуації, коли доказ може зберігатися, але доступ до нього об'єктивно ускладнюється внаслідок змін у правовому або

фактичному стані носія доказової інформації. У господарських правовідносинах це часто пов'язано з ліквідацією або реорганізацією юридичної особи, зміною контролю над підприємством, передачею архівів, припиненням доступу до електронних систем, втратою ключів шифрування, переміщенням майна, що підлягає огляду, у зону обмеженого доступу, або з об'єктивною неможливістю забезпечити присутність певних осіб, зокрема свідків чи спеціалістів, у майбутньому.[18] Характерно, що законодавець не обмежує підстави лише ризиком «знищення», визнаючи, що доказ може стати недосяжним і з причин, які формально не є протиправною поведінкою сторони, але так само руйнують можливість повноцінного судового дослідження.

Разом із тим у системі доказового регулювання забезпечення доказів не слід змішувати з витребуванням доказів як процесуальною дією у межах звичайного розгляду справи. Витребування доказів пов'язане з ситуацією, коли учасник справи не може самостійно подати доказ і звертається до суду з клопотанням, яке має бути подане у строки, визначені статтею 80 Господарського процесуального кодексу України, і відповідає вимогам статті 81. Цей механізм не завжди є достатнім, коли існує негайний ризик зникнення або модифікації доказу, оскільки він працює в межах уже відкритого провадження та підпорядкований процесуальним строкам і загальним правилам стадійності. Натомість забезпечення доказів за статтею 110 допускається також до подання позову, що підтверджує його превентивну природу і спрямованість на збереження доказової інформації ще до формалізації спору у вигляді позовної заяви.[17] Показовим є і законодавчий розвиток, за якого Кодекс містить спеціальну норму, що прямо допускає витребування доказів до подання позову як захід забезпечення доказів у порядку статей 110-12, що демонструє зближення технічних способів, але не ототожнення їх правової природи.

Критично важливим для практичного застосування підстав забезпечення доказів є межа між обґрунтованим попередженням втрати доказу і спробою використати забезпечення доказів як інструмент пошуку інформації без достатніх підстав. Саме тому Кодекс встановлює детальні вимоги до заяви про

забезпечення доказів. Стаття 111 вимагає, щоб заявник окреслив, які саме докази потрібно забезпечити, які обставини вони підтверджують, у чому полягає необхідність забезпечення, а також який спосіб забезпечення проситься застосувати і в кого перебувають відповідні докази. [5] Наявність цих вимог демонструє, що підстава забезпечення доказів повинна бути індивідуалізованою: суд має оцінити не загальну складність доказування, а конкретний ризик щодо конкретного доказу, його носія та прогнозованих змін. Таке розуміння узгоджується з доктринальними підходами до доказової діяльності, відповідно до яких процесуальні інструменти мають застосовуватися адресно й пропорційно, забезпечуючи баланс між інтересом заявника зберегти доказ і правами іншої сторони або третіх осіб, яких можуть стосуватися обрані заходи.

Правова природа підстав забезпечення доказів має також процесуальну нейтральність щодо результату спору. Суд, вирішуючи заяву, не встановлює наперед істинність обставин, на які посилається заявник, і не оцінює доказ як належний, допустимий чи достатній у сенсі вирішення спору по суті. Предметом перевірки на цій стадії є реальність ризику втрати або недоступності, а також відповідність запропонованого способу забезпечення меті збереження доказової інформації. Процедурно така конструкція відображена в статті 112, яка встановлює порядок розгляду заяви у судовому засіданні з можливістю оперативного реагування у випадках, коли зволікання може нівелювати саму мету забезпечення. [5] У практичному вимірі це означає, що заявнику недостатньо послатися на те, що доказ є важливим; необхідно показати причинно-часовий зв'язок між зволіканням і ймовірною втратою або недоступністю доказу, а також довести, що обраний захід є співмірним і спрямованим саме на збереження, а не на дострокове отримання переваги у спорі.

Отже, мета забезпечення доказів у господарському процесі полягає у забезпеченні реальності права на доказування й недопущенні втрати доказового матеріалу до моменту його судового дослідження, що узгоджується із завданням господарського судочинства та принципом змагальності. Підстави застосування

цього інституту мають виключний і ризикоорієнтований характер: вони пов'язані з обґрунтованим припущенням можливості втрати засобу доказування або неможливості чи істотної утрудненості збирання або подання доказів у майбутньому, а їх доведення забезпечується через зміст заяви та процесуальну перевірку судом. Така нормативна модель, підтримана доктринальними підходами до доказової діяльності, покликана забезпечити баланс між ефективним захистом прав у господарських спорах та запобіганням зловживанням процесуальними інструментами.

РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1. Суб'єкти та процесуальні умови подання заяви

Інститут забезпечення доказів у господарському судочинстві є спеціальним процесуальним механізмом, покликаним гарантувати реальність доказування у спорі та запобігти ситуації, коли встановлення юридично значущих обставин стає фактично неможливим через втрату або недосяжність засобу доказування. У доктрині господарського процесу забезпечення доказів розглядається як форма превентивної процесуальної охорони доказової інформації, яка спрямована на її фіксацію судом у визначеному законом порядку з метою подальшого використання в доказуванні. Саме такий підхід простежується у навчальній та науково-практичній літературі: забезпечення доказів описується як сукупність дій суду, що здійснюються до або під час розгляду справи для закріплення фактичних даних, коли існує ризик їх втрати чи істотного ускладнення доступу до них.

Нормативна конструкція суб'єктного складу у справах про забезпечення доказів впливає з того, що ініціатива застосування цього інституту належить не суду, а особі, заінтересованій у майбутньому або поточному судовому захисті. Господарський процесуальний кодекс України встановлює, що із заявою може звернутися учасник справи, а також особа, яка може набути статусу позивача. Це означає, що право на подання заяви має ширший суб'єктний обсяг, ніж право на подання окремих клопотань у вже відкритому провадженні: закон допускає звернення ще до моменту подання позову, коли спору в процесуальному сенсі формально не існує, але наявні підстави прогнозувати виникнення спору або необхідність судового захисту.

До учасників справи, які можуть ініціювати забезпечення доказів у вже відкритому провадженні, належать сторони та інші учасники, процесуальний статус яких визначається нормами про склад учасників та їхні процесуальні права. У практичному вимірі це дозволяє звертатися із заявою не лише позивачу,

а й відповідачу, третій особі, а також іншим суб'єктам, які в конкретному провадженні мають процесуальний інтерес у збереженні доказової бази. Концептуально така модель узгоджується із засадами змагальності та диспозитивності: кожна сторона несе ризик недоведення, а тому саме вона заінтересована у тому, щоб докази, на які вона посилається, не були втрачені або знищені. Наукові підходи до проблематики доказування акцентують, що суд не повинен підміняти сторони у доказуванні, але зобов'язаний створити процесуальні умови для ефективної реалізації їхнього права на доказ. У цьому контексті інститут забезпечення доказів сприймається як інструмент балансування між формальною змагальністю та потребою у справедливості розгляду, коли без втручання суду доказ об'єктивно може бути втрачений.

Окремої уваги потребує категорія осіб, які ще не є учасниками справи, але можуть набути статусу позивача. Норма про можливість подання заяви до подання позову фактично вводить у господарський процес стадію превентивного звернення до суду з обмеженою метою. Закон водночас встановлює запобіжники проти зловживань: якщо забезпечення доказів здійснено до подання позовної заяви, заявник зобов'язаний подати позов протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів, а у разі неподання позову у встановлений строк, повернення позову або відмови у відкритті провадження суд скасовує ухвалу про вжиття заходів забезпечення доказів. [19] Крім того, у разі неподання позову або відмови в позові заявник може бути зобов'язаний відшкодувати судові витрати та збитки, спричинені забезпеченням доказів. Така конструкція виконує дисциплінуючу функцію та підтримує добросовісність процесуальної поведінки заявника, адже забезпечення доказів не має перетворюватися на автономний спосіб тиску або отримання інформації поза межами реального спору.

Реалізація права на подання заяви допускається як шляхом особистої участі, так і через представника. Норми про представництво у господарському процесі передбачають можливість самопредставництва, зокрема для юридичних осіб через керівника або іншу уповноважену особу, а також участь через

представника. Загальне правило полягає в тому, що представником у суді є адвокат або законний представник, якщо інше прямо не впливає з умов малозначності спору. В аспекті забезпечення доказів це має прикладне значення: заяву підписує заявник або його представник, а якщо заяву подає представник, до неї додається документ, що підтверджує повноваження. Вимоги до підтвердження повноважень кореспондують загальним положенням про довіреність, ордер або інші документи, визначені процесуальним законом, що забезпечує процесуальну легітимність звернення до суду.

Додатковою сучасною процесуальною умовою подання заяви, яка прямо впливає на допустимість її розгляду, є дотримання правил електронної взаємодії з судом. Господарський процесуальний кодекс України закріплює обов'язок для визначеного кола суб'єктів зареєструвати електронний кабінет у Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі. До таких суб'єктів віднесені адвокати, нотаріуси, виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України. Водночас для інших осіб реєстрація має добровільний характер. Невиконання обов'язку щодо реєстрації електронного кабінету тягне процесуальні наслідки, передбачені Кодексом, у тому числі у випадку, коли інтереси такої особи представляє адвокат, а також передбачено спеціальний виняток у разі, якщо реєстрація суперечить релігійним переконанням і заявлено про це одночасно з поданням документа. Для заяви про забезпечення доказів це має прямий наслідок: заява повертається заявнику, якщо її подано особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його. [19]

Сутнісною процесуальною умовою подання заяви є наявність законних підстав для застосування інституту забезпечення доказів. Закон формулює цю умову через критерій обґрунтованого припущення: докази забезпечуються, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим. Таким чином, заявник має не просто вказати на важливість певного доказу, а

продемонструвати ризик його недосяжності у майбутньому. Саме критерій ризику відмежовує забезпечення доказів від звичайного витребування чи подання доказів у порядку доказування, а також визначає допустимі межі судового втручання у доказову сферу. У доктрині господарського процесу наголошується, що пріоритет змагальності означає покладення обов'язку доведення на сторони, однак у конкретних передбачених законом випадках суд може і повинен сприяти належному рівню доказування, зберігаючи неупередженість. Звідси випливає, що заявник, ініціюючи забезпечення доказів, фактично звертається до суду із проханням здійснити процесуальну дію, спрямовану на збереження доказового потенціалу, а не на підміну сторони у збиранні доказів без належного процесуального інтересу.

Питання підсудності та вибору компетентного суду також є процесуальною умовою належного подання заяви. Закон розмежовує ситуації звернення до подання позову і після його подання. Якщо заява подається до подання позовної заяви, вона подається до суду першої інстанції за місцезнаходженням засобу доказування або за місцем, де повинна бути вчинена відповідна процесуальна дія. Якщо ж заява подається після подання позову, забезпечення доказів здійснює суд, який розглядає справу. Таке регулювання має прагматичне обґрунтування: до відкриття провадження необхідно забезпечити територіальну наближеність суду до доказу або до місця, де мають бути виконані процесуальні дії, тоді як після відкриття провадження питання централізується у суді, що веде справу, з метою концентрації процесуальних дій і уникнення паралельних процедур.

Формальні вимоги до заяви утворюють окремий блок процесуальних умов її прийнятності. Господарський процесуальний кодекс України встановлює, що у заяві повинні бути відображені ідентифікаційні дані заявника та інших осіб, які можуть отримати статус учасників справи, зокрема найменування або ім'я, місцезнаходження чи місце проживання, поштові індекси, коди і реєстраційні дані, відомі засоби зв'язку та електронна пошта, а також відомості про наявність або відсутність електронного кабінету.[21] Окрім

належної ідентифікації, заява повинна містити визначення доказів, забезпечення яких є необхідним, обставин, для доказування яких вони потрібні, мотивування необхідності забезпечення, а також спосіб, у який заявник просить суд забезпечити докази, і за потреби вказівку на особу, у якої вони знаходяться. Змістовне наповнення заяви, отже, має забезпечувати для суду можливість перевірити три ключові компоненти: релевантність доказу для потенційного предмета доказування, наявність ризику втрати або утруднення подання доказу в майбутньому, а також пропорційність обраного способу забезпечення. Навчальна література з господарського процесу підкреслює, що такі вимоги є логічним продовженням самої природи забезпечення доказів як виняткового механізму: заявник не може обмежитися загальними посиланнями на потребу забезпечити доказ, а має описати доказ у зв'язку з конкретними обставинами спору та ризиками.

Окремим процесуальним бар'єром, який прямо впливає на прийнятність заяви, є судовий збір. Господарський процесуальний кодекс України вказує, що за подання заяви про забезпечення доказів сплачується судовий збір у розмірі, встановленому законом, і документ про його сплату додається до заяви. Водночас фактичний розмір і ставка визначаються спеціальним законом про судовий збір. У чинному регулюванні ставка для подання до господарського суду заяви про забезпечення доказів встановлюється як частка прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Для аналізу процесуальних умов важливо, що доказ сплати судового збору виконує функцію формальної передумови доступу до відповідної процесуальної процедури: за відсутності документа про сплату суд, як правило, констатує недодержання вимог до заяви та застосовує передбачені законом процесуальні наслідки. [14]

Наслідки недотримання процесуальних умов подання заяви є нормативно визначеними та мають характер процесуальної фільтрації. Якщо суд встановлює, що заяву подано без додержання вимог щодо її змісту та форми, він повертає її заявнику, постановляючи відповідну ухвалу. Окремо підкреслюється, що повернення застосовується і у випадку порушення вимог щодо електронного

кабінету для суб'єктів, для яких така реєстрація є обов'язковою. Така модель відрізняється від залишення без руху в інших видах процесуальних документів і демонструє прагнення законодавця забезпечити оперативність процедури: забезпечення доказів за своєю природою прив'язане до ризику втрати доказу, тому затягування на стадії формальних виправлень може знівелювати саму мету інституту. Водночас повернення не позбавляє заявника можливості повторного звернення, якщо недоліки усунено, за умови збереження ризикових підстав і процесуального інтересу.

Хоча предметом цього підрозділу є саме подання заяви, процесуальні умови подання не можна повністю відокремити від процедурних параметрів її розгляду, оскільки вони впливають на зміст і спосіб обґрунтування заявником свого звернення. Закон встановлює стислий строк розгляду заяви не пізніше п'яти днів з дня її надходження до суду. Передбачено повідомлення заявника та інших осіб, які можуть отримати статус учасників справи, про дату, час і місце судового засідання, при цьому їх неявка не перешкоджає розгляду. Також допускається забезпечення доказів без повідомлення інших осіб у невідкладних випадках або якщо повідомлення може унеможливити чи істотно ускладнити отримання доказів. Для заявника це означає, що вже на етапі подання заяви він має врахувати параметри терміновості та можливі ризики, пов'язані з інформуванням іншої сторони, і відповідно формулювати прохальну частину та обґрунтування.

У підсумку, суб'єкти подання заяви про забезпечення доказів у господарському процесі охоплюють як учасників уже відкритого провадження, так і потенційного позивача до подання позову, що істотно підвищує превентивний потенціал судового захисту. Процесуальні умови подання заяви утворюють взаємопов'язану систему: наявність ризикових підстав і належний процесуальний інтерес, дотримання правил підсудності, виконання вимог до змісту та форми заяви, підтвердження повноважень представника, дотримання правил електронної взаємодії з судом для суб'єктів з обов'язковою реєстрацією електронного кабінету, а також сплата судового збору у передбачених законом

випадках. Їх сукупність забезпечує, з одного боку, оперативність і ефективність фіксації доказів, а з іншого, процесуальну дисципліну та запобігання зловживанням інститутом забезпечення доказів, що відповідає як логіці процесуального закону, так і доктринальному розумінню співвідношення змагальності, диспозитивності та активної ролі суду в межах, прямо визначених законом.

2.2. Розгляд заяви судом і виконання ухвали

Інститут забезпечення доказів у господарському судочинстві побудований як процесуальний механізм превентивного захисту права на доказування, що має спрацювати до того, як доказ буде втрачено, знищено, приховано або його отримання стане фактично недосяжним чи надмірно утрудненим. Законодавець виходить із того, що господарський спір часто розгортається в динамічному середовищі господарської діяльності, де документообіг, електронні дані, технічні носії та інші джерела інформації здатні швидко змінюватися. Саме тому забезпечення доказів у господарському процесі є не способом наперед вирішити спір, а способом зберегти можливість його належного розгляду на підставі достовірної доказової бази. Відповідні засади впливають із положень Господарського процесуального кодексу України щодо підстав і способів забезпечення доказів та їхнього процесуального призначення.

У доктрині господарського процесу підкреслюється, що в умовах змагальності та диспозитивності саме сторони несуть основний тягар подання доказів, а втручання суду в доказову сферу допускається лише у випадках, прямо передбачених законом і виправданих необхідністю забезпечити справедливий розгляд. Б. В. Шабаровський, аналізуючи повноваження господарського суду щодо збирання доказів, показує, що активність суду в доказуванні має винятковий характер і повинна служити гарантією реалізації процесуальних прав, а не заміною ініціативи сторін; у цьому контексті забезпечення доказів виступає однією з форм допустимого й необхідного процесуального втручання суду. [12]

Процедура розгляду заяви про забезпечення доказів спеціально врегульована статтею 112 Господарського процесуального кодексу України. Її ключова ідея полягає у поєднанні загального порядку судового розгляду з прискоренням і процесуальною гнучкістю, які необхідні через невідкладний характер ситуацій, коли існує ризик втрати доказів. Заява розглядається у судовому засіданні в загальному порядку, однак закон встановлює скорочений строк: не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви. [5] Таке нормативне рішення спрямоване на те, щоб правовий захист не втрачав сенсу через процесуальне зволікання, оскільки втрата доказу часто має незворотний характер.

Важливою гарантією балансу інтересів є правило про повідомлення заявника та інших осіб, які можуть отримати статус учасників справи, про дату, час і місце судового засідання. Водночас закон прямо закріплює, що їхня неявка не перешкоджає розгляду заяви. Це означає, що суд не пов'язаний пасивною поведінкою потенційних опонентів і може діяти оперативно, але при цьому не усуває принцип змагальності, оскільки повідомлення забезпечує можливість бути почутим, а подальше оскарження ухвали лишається доступним. У навчальній літературі з господарського процесу акцентується, що така конструкція є компромісом між потребою невідкладного реагування та вимогами справедливого судового розгляду, адже процесуальна форма забезпечує контроль за судовою дискрецією.

Змістовно суд, розглядаючи заяву, має перевірити не лише формальну відповідність подання вимогам кодексу, а й матеріальну обґрунтованість ризику втрати доказу або істотного ускладнення його подання в майбутньому. Саме на цьому етапі проявляється центральна відмінність забезпечення доказів від звичайного витребування доказів у межах розгляду справи: забезпечення доказів є превентивним засобом, який допускається за наявності об'єктивно ймовірної загрози для доказової інформації. Суд має оцінити, чи не перетворюється заява на спробу процесуального пошуку доказів без належного обґрунтування, тобто на інструмент тиску або збору інформації поза межами предмета майбутнього чи

наявного спору. Критерій пропорційності вимагає, щоб обраний спосіб забезпечення доказів був необхідним і співмірним процесуальній меті збереження доказу. Таке розуміння відповідає і позиції доктрини щодо виняткового характеру судової активності в доказовій сфері.

Результатом розгляду є ухвала суду. Практика демонструє, що суди в мотивувальній частині, як правило, відтворюють нормативні критерії статей 110 і 112 Господарського процесуального кодексу України, після чого встановлюють конкретні обставини, які підтверджують необхідність забезпечення доказів, і формулюють чіткі приписи щодо способу забезпечення: витребування інформації, зобов'язання вчинити дії щодо доказів, заборону певних дій, огляд, допит свідків або призначення експертизи. Показовим є приклад ухвали Господарського суду міста Києва від 18 березня 2024 року у справі № 910/2948/24, де суд, застосувавши статті 110 і 112, зобов'язав надати визначену інформацію у встановлений строк, а також прямо зазначив виконавчий статус ухвали й строк пред'явлення до виконання. [20]

Оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання і не перешкоджає подальшому розгляду справи. Такий підхід відображає особливу природу забезпечення доказів: якщо виконання зупиняти на час апеляційного перегляду, доказ може бути втрачено остаточно, і апеляційний контроль втрачатиме практичну цінність. Разом із тим можливість оскарження зберігає гарантії від зловживань і помилок першої інстанції, а отже забезпечує баланс між оперативністю та правом на судовий контроль.

Окремо закон регулює ситуацію, коли забезпечення доказів відбувалося до подання позову, а згодом позовну заяву подано до іншого суду. Тоді протоколи та інші матеріали щодо забезпечення доказів мають бути надіслані до суду, який розглядає справу. Це правило важливе для збереження процесуальної цілісності: докази, забезпечені одним судом, повинні органічно увійти до матеріалів тієї справи, в межах якої відбудеться оцінка їх належності, допустимості та достовірності.

Виконання ухвали про забезпечення доказів у господарському процесі має подвійний характер, який прямо закріплений у частині десятій статті 112 Господарського процесуального кодексу України. Ухвала про забезпечення доказів є виконавчим документом і виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень, за винятком випадків, коли забезпечення здійснюється шляхом допиту свідків, призначення експертизи або огляду доказів. Цей виняток є логічним: допит, експертиза й огляд реалізуються як процесуальні дії, що виконуються самим судом у межах процесуальної форми, не потребуючи залучення механізмів примусового виконання. Натомість витребування доказів у сторонніх осіб, зобов'язання вчинити дії щодо доказів або заборона дій щодо них можуть вимагати примусу, а отже переходять у площину виконавчого провадження. [20]

Зв'язок ухвали про забезпечення доказів із виконавчим провадженням зумовлює застосування норм Закону України про виконавче провадження. Цей закон визначає, які документи є виконавчими, і прямо передбачає можливість примусового виконання ухвал судів у господарських справах у випадках, установлених законом. Також закон встановлює вимоги до реквізитів виконавчого документа, без яких документ фактично не може бути прийнятий до виконання органом державної виконавчої служби або приватним виконавцем. Практичний наслідок для суду полягає у необхідності формулювати резолютивну частину ухвали максимально визначено: хто є боржником, хто є стягувачем, який обов'язок покладено, у який строк і в який спосіб він має бути виконаний.

Негайність виконання ухвали про забезпечення доказів не означає автоматичного застосування примусу в кожній справі, але означає, що ухвала підлягає реалізації без очікування впливу строків на оскарження. Якщо боржник добровільно виконує ухвалу, мета забезпечення досягається найменш обтяжливим способом. Якщо ж ухвала не виконується, заявник отримує можливість ініціювати примусове виконання, пред'явивши ухвалу як виконавчий документ. Відтак ефективність інституту забезпечення доказів

безпосередньо залежить від юридичної точності ухвали і від здатності механізму виконавчого провадження швидко забезпечити фактичне отримання або збереження доказової інформації.

Процесуальний вплив суду на належне виконання ухвали не вичерпується лише виконавчим провадженням. Господарський процесуальний кодекс передбачає процесуальні санкції за невиконання процесуальних обов'язків і судових приписів, зокрема штраф як захід процесуального примусу, який може застосовуватися, серед іншого, за невиконання ухвали про забезпечення доказів. Такий інструмент доповнює виконавчі механізми та виконує превентивну функцію, стимулюючи учасників і інших осіб дотримуватися вимог суду та не перешкоджати встановленню обставин справи.

Отже, розгляд заяви про забезпечення доказів і виконання відповідної ухвали в господарському судочинстві характеризуються прискореним процесуальним режимом, підвищеними вимогами до обґрунтованості ризику втрати доказів і поєднанням процесуальної форми судового розгляду з механізмами негайного виконання. Нормативна конструкція статті 112 Господарського процесуального кодексу України, у взаємозв'язку із законом про виконавче провадження, спрямована на те, щоб доказова інформація не зникла раніше, ніж суд перейде до її оцінки по суті, а доктринальні підходи додатково підкреслюють необхідність пропорційності й запобігання зловживанням при використанні цього інституту.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Судова практика і типові проблеми

Практика застосування інституту забезпечення доказів у господарському судочинстві формується на перетині двох взаємопов'язаних логік: з одного боку, законодавець закріпив його як процесуальну гарантію ефективного права на судовий захист і права на доказування, а з іншого боку, суди послідовно наголошують на винятковості цього механізму та неприпустимості перетворення його на інструмент процесуального пошуку доказів замість сторін. Нормативна конструкція виходить із того, що забезпечення доказів допускається лише за наявності підстав припускати втрату засобу доказування або істотне ускладнення збирання чи подання відповідних доказів у майбутньому. Водночас зміст заяви про забезпечення доказів має містити не тільки формальну вказівку на ризик, а й аргументоване обґрунтування необхідності такого втручання, визначення конкретних доказів і обставин, для доведення яких вони потрібні, а також спосіб забезпечення. У судовій практиці саме ці елементи заяви найчастіше стають критичними для оцінки добросовісності заявника і пропорційності процесуального заходу.

Ключова проблемна площина пов'язана з оцінкою судом наявності реальної процесуальної потреби в забезпеченні доказів. Суди відмовляють у задоволенні заяв, коли заявник обмежується припущеннями загального характеру, не показує причинно-наслідкового зв'язку між ризиком втрати доказу та неможливістю реалізувати право на доказування в межах звичайних процедур подання або витребування доказів. У цьому проявляється послідовна лінія на відмежування забезпечення доказів від витребування доказів як допоміжного інструмента в межах уже відкритого провадження. На доктринальному рівні така позиція кореспондує принципам змагальності й диспозитивності, адже саме сторони несуть ризик наслідків невчинення процесуальних дій, а роль суду полягає в керуванні процесом, сприянні реалізації прав та запобіганні

зловживанням. Відтак, за відсутності конкретного ризику втрати доказу суди розцінюють звернення із заявою як спробу підмінити обов'язок сторони щодо формування доказової бази.[16]

Суттєвий масив типових проблем стосується недотримання вимог до змісту заяви про забезпечення доказів. Закон прямо вимагає зазначити докази, обставини, для доказування яких вони необхідні, обґрунтування необхідності забезпечення доказів та спосіб, у який заявник просить суд їх забезпечити. На практиці поширені ситуації, коли заявник не індивідуалізує доказ, описує його надто широко або просить фактично отримати невизначений масив документів, не прив'язуючи його до конкретних фактів спору. У таких випадках суди застосовують процесуальний наслідок у формі повернення заяви як поданої без додержання вимог статті 111 ГПК України, що підтверджується змістом багатьох ухвал місцевих господарських судів, у яких акцентується саме на дефектах обґрунтування і визначеності предмета забезпечення. [5]

Окремий блок проблем породжений новими вимогами електронізації процесу і обов'язковості електронного кабінету для окремих категорій осіб. Після законодавчих змін суд отримав пряму вказівку повертати заяву про забезпечення доказів у разі, якщо її подано особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його. Судова практика підтверджує, що цей процесуальний бар'єр застосовується саме на стадії формальної перевірки заяви, незалежно від змістовної переконливості доводів про ризик втрати доказів, що зумовлює для заявника необхідність попередньої належної цифрової підготовки до звернення.

Дискусійною для практики тривалий час залишалася проблема судового збору за подання заяви про забезпечення доказів. Норма процесуального закону містить припис про сплату судового збору в розмірі, встановленому законом, і вимагає додати документ, що підтверджує сплату. Водночас Закон України про судовий збір не містив однозначно сформульованої ставки саме за подання заяви про забезпечення доказів до господарського суду, що призвело до неоднорідності практики на рівні місцевих та апеляційних інстанцій. У

подальшому на рівні об'єднаної палати Касаційного господарського суду було сформульовано висновок, який фактично зняв практичну колізію у бік відсутності обов'язку сплачувати судовий збір за таку заяву за відсутності чітко встановленої ставки у законі про судовий збір, що відображено в узагальненнях судової практики та офіційних повідомленнях судової влади. Типовим наслідком перехідного періоду стала ситуація, коли заявники одночасно ризикували отримати повернення заяви через відсутність доказу сплати збору і, водночас, не мали нормативно безспірної ставки для сплати. Цей приклад демонструє, як неповна узгодженість матеріального й процесуального регулювання прямо впливає на доступність процесуальних гарантій.

Практика забезпечення доказів до подання позову виявляє ще один системний ризик: недооцінку заявниками наслідків пропуску обов'язку подати позов у встановлений строк. Процесуальний закон імперативно вимагає подати позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів, а у разі неподання позову, повернення позову або відмови у відкритті провадження суд скасовує ухвалу про забезпечення доказів. Додатково закріплено, що отримані судом докази за умови скасування ухвали не можуть бути використані в іншій справі, а заявник зобов'язаний відшкодувати судові витрати і збитки, спричинені забезпеченням доказів.[20] У практичному вимірі це означає, що забезпечення доказів до позову є процесуально виправданим лише тоді, коли заявник уже має сформовану правову позицію, розуміє майбутню предметність вимог і здатний оперативно ініціювати позовне провадження, інакше механізм втрачає сенс і породжує додаткові витрати.

Складність реалізації забезпечення доказів пов'язана також із виконанням ухвали. Процесуальний закон встановлює, що оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а отже, захист інтересу в збереженні доказової інформації має перевагу над затягуванням виконання через апеляційне оскарження. Водночас передбачено особливий режим виконання: ухвала про забезпечення доказів є виконавчим документом і виконується негайно, але з важливим винятком для таких способів, як допит свідків,

призначення експертизи та огляд доказів. Це породжує типові практичні помилки, коли заявники очікують примусового виконання ухвали в усіх випадках або, навпаки, не використовують механізм виконавчого провадження там, де він прямо передбачений. [21] З огляду на загальні правила Закону України про виконавче провадження, для реального виконання ухвали як виконавчого документа потрібні належні реквізити і звернення до органу примусового виконання, що ускладнюється, коли в ухвалі недостатньо визначено дії, адресата і предмет витребування. Таким чином, якість судового акта і якість первинного формулювання заявником способу забезпечення прямо впливають на ефективність заходу.

У сучасних господарських спорах все частіше виникає потреба забезпечити саме електронні докази або інформацію, що існує у цифровому середовищі. Доктрина звертає увагу, що проблеми електронних доказів пов'язані з їх автентичністю, цілісністю та допустимістю, а також із необхідністю збалансувати процесуальні права сторін під час доступу до цифрових даних. На практиці забезпечення доказів у цифровому контексті часто перетинається з такими діями, як огляд доказів за місцезнаходженням або витребування даних у володільця інформації. [20] Закон дозволяє огляд доказів, у тому числі за місцезнаходженням, як один зі способів забезпечення, але саме огляд не належить до ухвал, що виконуються як виконавчі документи, тому реалізується процесуальними засобами суду, а не через виконавчу службу. У таких категоріях справ типовою проблемою стає неточність опису цифрового об'єкта, відсутність параметрів, які дозволяють ідентифікувати потрібний контент у часі, а також намагання використати забезпечення доказів для фіксації комерційно чутливих даних без належного обґрунтування пропорційності втручання.

Окремого значення набувають вимоги до мови доказів та належного оформлення документів іноземною мовою. У практиці господарських судів фіксуються випадки, коли заявники додають до заяви документи іноземною мовою без належного перекладу, а суди розцінюють це як порушення процесуальних вимог і як обставину, що унеможливорює оцінку доводів заяви.

Для забезпечення доказів ця проблема є особливо чутливою, оскільки суд розглядає заяву в стислий строк і має ухвалити рішення, спираючись на матеріали, які дозволяють швидко ідентифікувати ризик втрати доказу та релевантність запитуваного способу забезпечення.

Узагальнюючи судову практику, можна констатувати, що типові проблеми застосування інституту забезпечення доказів зводяться до трьох взаємопов'язаних дефіцитів: дефіциту конкретизації, дефіциту доказовості самого ризику та дефіциту процесуальної дисципліни під час подання заяви. Дефіцит конкретизації проявляється в невизначеності предмета забезпечення, невстановленні зв'язку між доказом і обставинами спору та нечіткості способу забезпечення. Дефіцит доказовості ризику означає, що заявник не демонструє реальної загрози втрати доказу або істотного ускладнення його здобуття, а суди, виходячи з природи інституту, не вважають достатніми припущення й загальні посилення на можливу недобросовісність іншої сторони без конкретних фактичних даних. Дефіцит процесуальної дисципліни виявляється у порушенні формальних вимог, зокрема щодо електронного кабінету, належного оформлення додатків, підтвердження повноважень представника, а також у нерозумінні наслідків неподачі позову після забезпечення доказів до звернення з позовом. [20]

У доктринальному вимірі ці проблеми підтверджують загальний висновок: забезпечення доказів є процедурним винятком, покликаним захистити доказовий інтерес у ситуаціях реальної загрози втрати доказової інформації, але його ефективність залежить від точності правової позиції заявника та від процесуальної здатності суду швидко й пропорційно втрутитися. Саме тому сучасна практика тяжіє до формалізованого контролю заяви на відповідність статті 111 ГПК України та до суворої оцінки обґрунтування необхідності забезпечення доказів за критеріями, закладеними у статті 110 ГПК України, водночас залишаючи простір для розвитку більш деталізованих підходів у справах, де предметом забезпечення виступають цифрові дані або докази, доступ до яких обмежений режимом комерційної таємниці.

3.2. Шляхи удосконалення правового регулювання

Удосконалення правового регулювання забезпечення доказів у господарському судочинстві має виходити з подвійної природи цього інституту. З одного боку, він є гарантією ефективності права на судовий захист і права на доказування, оскільки дозволяє запобігти втраті доказової інформації ще до її дослідження судом по суті. З іншого боку, він є винятком із загальної моделі змагальності, за якої доказування здійснюється насамперед сторонами, а суд не повинен перетворюватися на суб'єкта збирання доказів замість учасників справи. Така подвійність прямо впливає з поєднання засади змагальності та розподілу тягаря доказування, закріплених у статтях 13 і 74 Господарського процесуального кодексу України, та спеціальних норм статей 110-112 цього Кодексу, що визначають підстави, способи і процесуальний порядок забезпечення доказів.[17]

Першим напрямом удосконалення є підвищення нормативної визначеності критеріїв застосування забезпечення доказів. Чинна редакція статті 110 Господарського процесуального кодексу України формулює підставу як наявність підстав припускати, що засіб доказування може бути втрачений або що збирання чи подання доказів згодом стане неможливим або утрудненим. Така формула забезпечує гнучкість, однак на практиці спричиняє неоднорідність підходів: суди по-різному оцінюють, що саме є достатнім рівнем обґрунтування ризику, особливо коли йдеться про електронні дані, тимчасові цифрові сліди або докази, що перебувають у володінні третіх осіб. У доктрині доказування, зокрема в працях С. В. Васильєва та Л. М. Ніколенко, неодноразово підкреслюється, що ефективність доказової діяльності неможлива без передбачуваних стандартів процесуальної поведінки та однакового розуміння судами ключових категорій доказового механізму. З огляду на це доцільним видається уточнення на рівні процесуального закону або принаймні офіційних узагальнень судової практики переліку типових індикаторів ризику втрати доказу чи ускладнення його подання.[10] Йдеться не про закритий список підстав, а про нормативно закріплені орієнтири, які дозволяють суду і учасникам процесу знизити рівень

невизначеності та уникати ситуацій, коли формально схожі обставини призводять до протилежних рішень.

Другим напрямом є усунення нормативної та практичної конкуренції між забезпеченням доказів і витребуванням доказів. Господарський процесуальний кодекс України містить загальний механізм витребування доказів, пов'язаний зі строками подання доказів, визначеними статтею 80, та вимогами до клопотання про витребування доказів, передбаченими статтею 81. Водночас статті 110-112 дозволяють застосовувати забезпечення доказів як до подання позову, так і після відкриття провадження, причому серед способів забезпечення прямо зазначено витребування та огляд доказів.[5] На практиці це породжує підміну одного інституту іншим: заяви про забезпечення доказів інколи подаються без реального ризику втрати доказу, лише для того, щоб обійти процесуальні строки або спростити доступ до доказів, які сторона не може отримати самостійно. Для подолання цієї конкуренції доцільно чіткіше зафіксувати у законі або у правозастосовних орієнтирах критерій відмежування. Забезпечення доказів має застосовуватися тільки тоді, коли зволікання або стандартна процедура витребування об'єктивно не здатні гарантувати збереження доказової інформації. В іншому разі діє загальна модель доказування, де саме сторона повинна вчасно ініціювати витребування доказів і дотриматися встановлених строків. Такий підхід узгоджується з доктринальним розумінням змагальності як принципу, що передбачає активну роль сторін і процесуальну нейтральність суду, яку підкреслюють автори, що досліджують межі судової активності в доказуванні.

Третім напрямом є розвиток регулювання забезпечення електронних доказів і цифрових даних. Господарський процесуальний кодекс України визнає електронні докази як один із засобів доказування і водночас передбачає загальні способи забезпечення доказів у статті 110, серед яких огляд і витребування. Однак цифрове середовище потребує додаткової процесуальної конкретизації: фіксація вебсторінок, журналів подій, метаданих, логів доступу, тимчасових файлів, даних із хмарних сервісів або корпоративних систем зберігання

інформації потребує швидких і технічно визначених дій, які мають бути описані так, щоб судова ухвала могла бути реально виконана та щоб зберігалася цілісність даних. У наукових публікаціях, присвячених електронним доказам, наголошується, що головними ризиками є автентичність, цілісність і відтворюваність цифрового доказу. Саме тому нормативне вдосконалення має рухатися в напрямі закріплення мінімальних технічних вимог до опису цифрового об'єкта у заяві за статтею 111 Господарського процесуального кодексу України та до змісту ухвали суду за статтею 112. Для судової практики важливо, щоб у законі або офіційних рекомендаціях були окреслені підходи до ідентифікації цифрового доказу в часі, до фіксації контрольних параметрів файлів, до визначення джерела походження даних і до забезпечення можливості подальшої перевірки сторонами.[17]

Четвертим напрямом є нормативне посилення вимог пропорційності та захисту прав третіх осіб, особливо коли забезпечення доказів стосується комерційної таємниці, персональних даних або технологічно чутливої інформації. Наявна модель допускає розгляд заяви у невідкладних випадках без повідомлення інших осіб, якщо повідомлення може унеможливити або істотно ускладнити отримання доказів, що впливає зі статті 112 Господарського процесуального кодексу України.[5] Така конструкція виправдана в контексті ризику втрати доказу, однак вона підвищує небезпеку надмірного втручання у права іншої сторони або третіх осіб. Тому правове регулювання потребує чіткішої деталізації меж такого втручання, зокрема через закріплення обов'язку суду оцінювати співмірність способу забезпечення доказів, а також через розвиток процесуальних запобіжників конфіденційності. Практичне вдосконалення може полягати у більш чіткому застосуванні режиму обмеженого доступу до матеріалів, якщо вони містять комерційну таємницю, та у формулюванні ухвали так, щоб забезпечення доказів не перетворювалося на фактичне розкриття інформації, не пов'язаної з предметом доказування.

П'ятим напрямом є унормування питання судового збору і усунення будь-яких залишків практичної неоднорідності. Стаття 111 Господарського

процесуального кодексу України містить припис про додання документа про сплату судового збору у випадках і розмірі, встановлених законом. Разом із тим саме закон про судовий збір має визначати ставки, і будь-яка невизначеність на цьому рівні безпосередньо впливає на доступність інституту забезпечення доказів.[5] Для процесуальної гарантії, яка покликана діяти оперативно, правова невизначеність щодо фінансової передумови звернення створює ризик повернення заяви з формальних підстав або ризик необґрунтованих витрат заявника. Відтак удосконалення правового регулювання має забезпечити однозначність: або через чітке встановлення ставки в законі про судовий збір, або через пряме виключення такого платежу для заяв про забезпечення доказів, якщо законодавець розглядає цей інститут як елемент доступу до правосуддя в ситуаціях підвищеного ризику втрати доказової інформації.

Шостим напрямом є підвищення якості й виконуваності ухвал про забезпечення доказів. Частина десята статті 112 Господарського процесуального кодексу України визначає, що ухвала про забезпечення доказів є виконавчим документом і підлягає негайному виконанню, крім випадків, коли забезпечення здійснюється шляхом допиту свідків, призначення експертизи або огляду доказів.[17] Це означає, що в багатьох випадках ефективність інституту залежить від того, наскільки резолютивна частина ухвали містить визначені, адресні та технічно виконувані приписи. Водночас виконання ухвали як виконавчого документа взаємодіє із загальними правилами Закону України Про виконавче провадження, де визначені вимоги до виконавчих документів і порядок примусового виконання. Для усунення практичних перешкод доцільним є уточнення на рівні процесуального закону або підзаконних актів мінімальних вимог до резолютивної частини ухвали про забезпечення доказів, якщо вона підлягає виконанню у виконавчому провадженні. Йдеться про точну ідентифікацію адресата, предмета витребування, строків, способу передачі або доступу до даних, а також про заборону формулювань, які допускають довільне тлумачення. У наукових працях, присвячених процесуальній відповідальності, зокрема у дослідженнях В. Рєзнікової щодо процесуального штрафу, звертається

увага на необхідність чітких приписів як передумови для ефективного реагування на невиконання судових рішень і для запобігання зловживанням. Це безпосередньо стосується й ухвал про забезпечення доказів, оскільки невизначеність припису знижує дієвість як виконавчого механізму, так і процесуальних санкцій.[13]

Сьомим напрямом є коригування регулювання забезпечення доказів до подання позову. Стаття 110 Господарського процесуального кодексу України встановлює обов'язок заявника подати позов протягом десяти днів із дня постановлення ухвали, а також передбачає скасування ухвали у разі неподання позову або в інших визначених випадках. Цей запобіжник є необхідним, однак на практиці він інколи призводить до формального нівелювання забезпечених доказів, якщо позов було повернуто з причин, не пов'язаних із суттю спору, або якщо заявник допустив технічні помилки в позовній заяві. [17] З огляду на це видається обґрунтованою дискусія щодо більш гнучкого підходу, який зберігав би дисциплінуючу функцію десятиденного строку, але водночас не створював би ситуації, коли добросовісний заявник втрачає результат забезпечення доказів через суто процесуальні дефекти позову. Удосконалення може полягати у більш точному врегулюванні наслідків повернення позову та можливості повторного подання без автоматичної втрати забезпечених доказів, якщо ризик їх втрати був реальним, а заявник діяв добросовісно.

Узагальнюючи, шляхи удосконалення правового регулювання забезпечення доказів у господарському судочинстві мають бути спрямовані на підвищення визначеності критеріїв ризику, чітке відмежування від суміжних інститутів витребування доказів і забезпечення позову, адаптацію процедур до цифрових доказів, посилення вимог пропорційності та захисту конфіденційної інформації, усунення невизначеності щодо судового збору, підвищення виконуваності ухвал з урахуванням механізмів виконавчого провадження та оптимізацію правил забезпечення доказів до подання позову. Реалізація таких підходів дозволить зберегти гарантійну природу інституту, передбаченого статтями 110-112 Господарського процесуального кодексу України, і водночас

мінімізувати ризики його використання як інструменту зловживання або обходу загальних правил доказування, закріплених у статтях 13, 74, 80 і 81 цього Кодексу.

ВИСНОВКИ

Забезпечення доказів у господарському процесі є самостійним інститутом процесуального права, спрямованим на збереження та процесуальне закріплення доказової інформації у випадках, коли існує обґрунтований ризик втрати засобу доказування або коли збирання чи подання відповідних доказів згодом стане неможливим чи істотно утрудненим. Такий підхід безпосередньо впливає з правової конструкції статті 110 Господарського процесуального кодексу України, яка встановлює як підстави застосування інституту, так і можливість звернення із заявою до подання позову або під час розгляду справи. Відтак забезпечення доказів слід розглядати як превентивну процесуальну гарантію ефективності судового захисту, а не як засіб «полегшення» доказування чи заміну обов'язку сторін доводити свої вимоги і заперечення.

З огляду на засади господарського судочинства, закріплені у статті 2 ГПК України, забезпечення доказів виконує функцію підтримання реальної, а не формальної можливості реалізації права на суд. У змагальній моделі процесу, яка відображена у статті 13 ГПК України, та за правилами розподілу тягаря доказування, що закріплені у статті 74 ГПК України, саме сторони несуть основний обов'язок формування доказової бази. Однак держава через суд зобов'язана забезпечити таку процедуру, за якої вирішення спору не стане наслідком випадкової втрати доказів, технічної недоступності інформації або недобросовісної поведінки, яка перешкоджає доказуванню. У доктрині доказування ця ідея розкривається як необхідність поєднання змагальності з процесуальними гарантіями, що дозволяють сторонам реалізувати право на доказування у складних ситуаціях, коли доказ є «вразливим» у часі або перебуває поза контролем заявника.

Нормативна модель порядку забезпечення доказів характеризується підвищеними вимогами до обґрунтування заяви та прискореним режимом судового реагування. Закон визначає суб'єктів звернення як учасників справи та осіб, які можуть набути статусу позивача, що підкреслює превентивний потенціал інституту. При цьому стаття 111 ГПК України встановлює обов'язкові

реквізити та зміст заяви, включно з індивідуалізацією доказів, визначенням обставин, які ними підтверджуються, і мотивуванням необхідності забезпечення. Стаття 112 ГПК України закріплює стислі строки розгляду заяви та передбачає ухвалу як процесуальну форму реалізації заходу, а також визначає особливий режим виконання ухвали, зокрема її статус виконавчого документа в тих випадках, коли забезпечення доказів здійснюється способами, що потребують фактичного виконання іншими особами.

Аналіз практики застосування забезпечення доказів дозволяє зробити висновок, що основні труднощі зосереджені навколо трьох взаємопов'язаних проблем. По-перше, заявники часто не доводять реальність ризику втрати доказу або істотного ускладнення його подання, обмежуючись загальними припущеннями. По-друге, поширеним є дефіцит конкретизації, коли предмет забезпечення сформульовано надто широко або не пов'язано з конкретними обставинами предмета доказування, що суперечить змістовим вимогам статті 111 ГПК України. По-третє, забезпечення доказів інколи намагаються використати як альтернативу звичайному витребуванню доказів або як спосіб обійти процесуальні строки подання доказів, передбачені статтею 80 ГПК України, що створює ризик підміни інститутів та порушує баланс процесуальних можливостей сторін.

Окреме значення для сучасної практики має забезпечення електронних доказів та цифрових даних. У господарських спорах доказова інформація все частіше існує в електронному середовищі, є нестійкою в часі та потребує технічно коректної ідентифікації. Це актуалізує питання точності опису цифрового об'єкта, фіксації параметрів, що забезпечують перевірюваність і цілісність, а також співмірності втручання у сферу прав інших осіб. У цьому аспекті забезпечення доказів потребує більшої визначеності як у частині вимог до заяви, так і щодо змісту ухвали суду, щоб заходи були реально виконуваними і не створювали надмірного обмеження прав учасників процесу та третіх осіб.

Удосконалення правового регулювання забезпечення доказів у господарському судочинстві доцільно спрямовувати на підвищення

визначеності критеріїв застосування інституту та усунення практичної неоднорідності. Насамперед важливо посилити передбачуваність оцінки ризику, закладеного у статті 110 ГПК України, через формування сталих орієнтирів для суду і учасників процесу, що дозволить однаково оцінювати типові ситуації втрати або недоступності доказів. Не менш важливим є чіткіше відмежування забезпечення доказів від витребування доказів, передбаченого статтею 81 ГПК України, щоб забезпечення доказів застосовувалося лише за наявності справді невідкладної потреби, а не як універсальний спосіб отримання доказової інформації. Окремим напрямом має бути конкретизація підходів до забезпечення цифрових доказів, а також стандартизація вимог до резолютивної частини ухвали про забезпечення доказів у тих випадках, коли вона підлягає негайному виконанню як виконавчий документ за правилами статті 112 ГПК України.

Таким чином, забезпечення доказів у господарському процесі є необхідним інструментом підтримання ефективності судового захисту в умовах ризику втрати доказової інформації, проте його застосування має залишатися винятковим і пропорційним. Результативність цього інституту залежить від належного обґрунтування заяви, точного формулювання предмета забезпечення, доведення реальності ризику та вибору такого способу забезпечення, який є співмірним меті збереження доказів. Подальший розвиток правового регулювання має забезпечити більшу передбачуваність практики, адаптацію до цифрових доказів і усунення прогалин, що породжують конкуренцію процесуальних механізмів, з одночасним збереженням гарантій змагальності та процесуальної рівності учасників господарського судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний договір від 04.11.1950. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.11.2025).

3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

8. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

10. Васильєв С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія. Харків : Еспада, 2014. 192 с.

11. Білецька Л. Доказування у господарському процесі України: на шляху до формування судових стандартів. Слово Національної школи суддів України. 2018. С. 58–64.

12. Шабаровський Б. В. Господарський суд як суб'єкт збирання доказів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2024. № 2. С. 38–42. DOI: 10.25264/2307-3652-2024-26-38-42.

13. Резнікова В., Курей М. Штраф як форма господарсько-процесуальної відповідальності. Право України. 2020. № 7. С. 78–97. DOI: 10.33498/lopu-2020-07-078.

14. Зятіна Д. С. Поняття доказів та доказування у господарському судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 83-88.

15. Світличний О. П. Господарський процес : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : НУБіП України, 2018. 342 с.

16. Комаров В. В., Васильєв С. В. Судочинство в господарських судах : навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2016. 33 с.

17. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України. Станом на 1 лютого 2022 р. / за заг. ред. Короеда С. О. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 420 с.

18. Докази і доказування в господарському судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в господарському процесі, особливості засобів

доказування, порівняння з іншими видами судочинства, актуальна судова практика / під заг. ред. Петкова В. П. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 550 с.

19. Верховний Суд. Докази і доказування в господарському процесі: практика Верховного Суду : матеріали (PDF). 2025. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezentatsiia_Dokazy_i_dokazuvannia_u_gospodarskomu_protsesi.pdf (дата звернення: 04.11.2025).

20. Верховний Суд. Зведений огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду : огляд (PDF). 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliad_KGS_2024.pdf (дата звернення: 04.11.2025).

21. Північний апеляційний господарський суд. Узагальнення судової практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами апеляційної інстанції у 2022–2023 роках : узагальнення (PDF). 2024. URL: https://nag.court.gov.ua/userfiles/media/uzagalnennia_2022_2023.pdf (дата звернення: 04.11.2025).